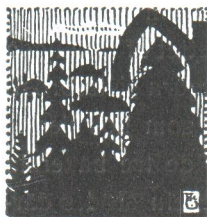

En vit noshörning från 1845 uppställd i Riksmuseet.

Af

E. L.

aturhistoriska Riksmuseet har under hela sin tillvaro haft tur att förvärfva värdefulla samlingar från Afrika. Den första forskningsresande, som utmärkte sig genom att rikta det då ännu unga Riksmuseet med stora mängder naturalster från denna världsdel, var den mångsidigt lärde D:r JOHAN HEDENBORG. Under 1830-talet hade han förlagt sitt forskningsfält i nordöstra Afrika från Egypten och ned genom Nubien till östra Sudan, hvarifrån han lyckades hemföra stora och dyrbara samlingar. Under det följande årtiondet företog den berömde jägaren och naturforskaren J. A. WAHLBERG långvariga resor inom olika delar af Sydafrika och hopbragte där kolossala samlingar, som kommo Riksmuseet till godo. Många af de djurformer, som han insamlat, blefvo uppställda i skådesamlingarne under årens lopp, men för andra funnos ej plats i de gamla och trånga museilokalerna. Till dem, som af rumsbrist ej kunde exponeras, hörde även en hud af en vit noshörning, *Diceros¹ simus* BURCH., som hemskickats 1845. Ett samtidigt erhållet skelett av samma djurart blef dock monteradt redan 1865 och har sedan dess tillhört museets sevärdheter. När nu sedan några år tillbaka Riks-

Ibland för man numera den vanliga eller »svarta» noshörningen och den »hvita» till skilda släkten på grund af olikheter i skallens form. Den senare kallas då *Ceratotherium simum*.

museet förfogar öfver tidsenliga lokaler, blef det gifvetvis ett önskemål att också få den nämnda huden monterad. Det var dock intet lekverk att taga itu med en noshörningshud, som legat hopvikt och torkad i 75 år, och ej heller var det riskfritt att söka blöta upp en dylik, ty epidermis kunde lätt lossna under handteringen. Emellertid har WAHLBERG gjort sig mycket berömligt känd för sin stora förmåga att konservera väl stort som smått, och vi vågade oss därför på ett försök. Detta utföll också på bästa sätt. Huden visade sig vara felfri och genomgick all behandling med tunnfalsning o. s. v. utan att taga skada. Från skelettet kunde de erforderliga måtten erhållas, och djurets säregna form framgick också af detsamma, bl. a. den egendomliga puckeln öfver ländregionen. Denna motsvaras nämligen på skelettet af förlängda tagguskott på de kotor, som hos andra djur utgöra sista bröstkotan och de fyra främsta ländkotorna, men som hos denna noshörning alla bära stora refben, ty endast de tre bakersta ländkotorna äro utan dylika. Den främre puckeln stödes däremot af långa tagguskott från de främre bröstkotorna.

Konservator J. MEYERT uppmodellerade kolossens kropp med ledning härav, och det visade sig, att den uppmjukade huden på det förträffligaste passade till den gjorda stommen. Han lyckades sålunda med stor framgång lösa denna svåra och arbetsamma uppgift, och sedan den 24 aug. i år står WAHLBERGS hvita noshörning ändtligen utställd till allmänhetens beskådande.

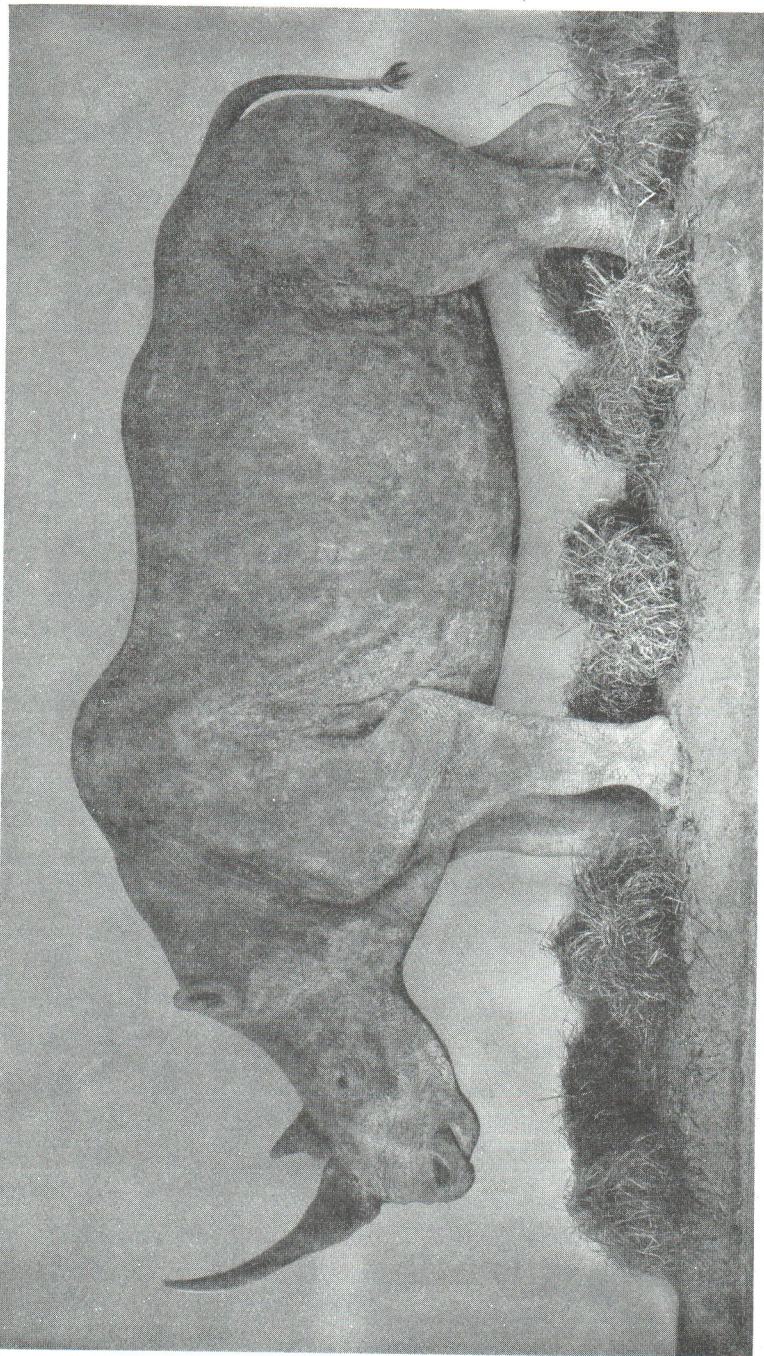
Den hvita noshörningens historia är liksom fallet är med så godt som hela den sydafrikanska storvildtfaunans tragisk. Den upptäcktes af BURCHELL i Bechuanalandet 1812 och beskrefs af honom fem år senare. För så vidt man vet, har den sydafrikanska hvita noshörningen ej påträffats söder om Oranjerfloden, men ej heller norr om Zambesifloden (ehuru den naturligtvis är af nordligare ursprung, hvarom mera nedan) Till en början var den talrik, hvarpå några påtagliga bevis må an-

¹ Den har också tilldragit sig stor uppmärksamhet. Första söndagen den var uppställd beskådades den af ej mindre än 1,600 personer.

föras. År 1836 såg Sir CORNWALLIS HARRIS i trakten af Magaliesbergen (väster om Pretoria i Transvaal) på en dagsmarsch 80 stycken, och vid Limpopofloden något nordligare räknade han på en half engelsk mil 22 och dödade fyra af dem »i själf-försvar». Emellertid blef det snart svåra tider för den hvita noshörningen liksom för allt storvildt, när de hvita jägarna kommo med sina eldvapen. De sågo blott öfverflöd och tänkte ej på framtiden, utan gjorde de mest fruktansvärda blodbad på dessa jämförelsevis försvarslösa kolosser. Det uppgifves, att tvenne engelsmän, OSWELL och VARDON, under en jaktresa 1847—1848 dödade 89 noshörningar, sannolikt de flesta af denna art. Vår landsman C. J. ANDERSSON sköt i närheten af sjön Ngami ej mindre än 60 under en säsong, och han omtalar, att en annan europé i närheten af Walfish Bay dödadt 9 på en dag. På detta sätt blefvo de utrotade och undanträngda från den ena landsträckan efter den andra. När vår tids förnämsta storvildtjägare, engelsmannen F. C. SELOUS, som nyligen stupade under kriget i tyska Ostafrika, kom till Sydafrika 1871, fann han likväl den hvita noshörningen fortfarande ganska talrik i obebodda trakter af Matabili-, Mashona-, Gaza- och Zululänderna. I vissa trakter kunde han under sina jaktresor se flera hvita noshörningar på samma dag, stundom t. o. m. 6—8. Några år senare blef det emellertid ändå större efterfrågan på noshörningshorn i marknaden än vanligt, och då var dödstimmen slagen för denna djurart, i synnerhet som dess horn är värdefullare än den andra afrikanska noshörningens. Snikna hvita handlande försågo nu äfven negrerna med bössor och ammunition. En enda dylik vinsthungrig man säges under åren 1880—1884 ha väpnat 400 matabiljägare, för att de skulle skaffa honom noshörningshorn m. m. Nu kunde utrotningen ej längre hejdas, och äfven boerjägare deltog däri. Tvenne boers sköto 1886 femton stycken hvita noshörningar i Matabililandet, hvilket då betydde mera än hundra några decennier tidigare, emedan de voro nästan de sista i den trakten. År 1892 sköt en viss Mr CORYNDON i Mashonalandet en ko och en kalf samt 1893 tvenne hvita noshörningshanar, af

hvilka den ena kom till Brittish Museum, den andra till ROTH-SCHILDS museum i Tring. Två år senare nedlades ytterligare en hvit noshörning i nordöstra Mashonalandet. Denna inköptes af CECIL RHODES och skänktes till Kapstadens museum, där den nu finnes utställd. Museet i Pretoria hade året förut fått ett exemplar från Zululandet. Detta år dödades 6 där. Vid denna tid började man emellertid komma till insikt om, att det var nära på upphällningen med denna djurart. Det ringa fåtal, som återstod i Zululandet, ville man därför söka skydda, men det syntes vara för sent, ty otvivelaktigt hade redan de allra flesta gått till sina fäder. År 1902 spjutades tvenne ned af zuluer, och sedan dess har man ej hört något om den hvita noshörningen i Sydafrika förrän just nu i dessa dagar. VAUGHAN KIRBY, som af Natalregeringen fått i uppdrag att utöfva tillsyn öfver det fredningsområde, som har namnet »Mfolozi Game Reserve», har i år lämnat ett meddelande härom. Det nämnda området utgöres af 75,000 acres land mellan Black Mfolozi river i norr och White Mfolozi river i söder. Inom detta område finnas hvita noshörningar i ringa antal och frågan är om det kan vara nog för vidmakthållandet af en djurart, särskildt af en med så långsam tillväxt och svag fortplantning som den hvita noshörningen. Då man där finner yngre djur af 3–4 års ålder ännu i sällskap med sina mödrar, kan man väl förstå, att förökningen ej kan gå snabbt. Trots allt skydd torde det därför vara ringa sannolikhet för, att den hvita noshörningen skall kunna lefva kvar lång tid i Sydafrika.

Då man var som bäst öfvertygad om, att arten var alldeles utdöd, kom emellertid meddelande om, att det fanns en hvit noshörning i en helt annan del af Afrika, nämligen i Sudan. Den engelske sportsmannen POWELL COTTON hemförde år 1908 fullständigt material från Lado-distriktet, som ådagalade detta, men redan några år tidigare hade en major GIBBONS medfört en skalle af hvit noshörning från denna trakt af Afrika. Denna Sudannoshörning var emellertid något litet olika mot den sydafrikanska, och LYDEKKER förevigade därför nyupp-

Wahlbergs hvita noshörning i Riksmuseet.

täckaren genom att kalla den sudanska formen *Diceros simus cottoni*. Genom de engelska sportsmännens trofeer fick man förklaring på, huru det kunnat hända, att horn liknande dem af hvit noshörning då och då äfven under senare tid förekommit i handeln i det ekvatoriala Afrika. Så småningom fick man också reda på, att den sudanska hvita noshörningen fanns ej blott i Lado, utan äfven längre västerut, bl. a. i Ueledistriktet af belgiska Kongo och i riktning bortemot Tsadsjön i franska Kongo. Gränserna för dess utbredning äro dock ännu ej med säkerhet kända i väster, men på östra sidan förekommer den ej längre än till Nilen.

Denna tudelning af den hvita noshörningens utbredningsområde i ett sydligt och ett nordligt med ett afstånd inbördes af nära 2000 km. synes ju synnerligen egendomligt, men äfven andra steppdjurs förekomst kan lämna exempel på en öfverensstämmelse härmed, åtminstone i grofva drag. En art oryxantilop är som bekant hemma i Sydafrika, särskildt numera i dess västra delar, men sedan är det en lång sträcka, innan man når fram till sydgränsen för den därpå närmaste oryxarten, nämligen den tofsörade, som är hemma i de norra delarna af det forna tyska Ostafrika, hvarefter i riktning norrut följa flera andra, hvar och en inom sin trakt. I Sydvästra Afrika i Damaralandet finnes en liten dikdikantilop (*Madoqua*), men närmaste representant af släktet uppträder först i f. tyska Ostafrika, hvarefter en hel rad former följa norrut genom Somalilandet och Abessinien. I Sydafrika ha vi som representant för gasellerna springbocken (*Antidorcas*) skild på samma sätt som i förutnämnda fall från den talrika serien af egentliga gasellarter, som med början i Ostafrika fortsätter ej blott till kontinentens nordligaste delar, utan äfven inåt Asien.

Raden af dylika exempel skulle kunna utsträckas ännu längre, men det nämnda torde kunna vara tillfyllest för att visa, att denna geografiska tudelning drabbar åtskilliga olika slags steppdjur i Afrika. Såsom förklaring härtill kan med största sannolikhet antagas omväxlingar i klimatiskt afseende. Alla dessa steppdjur ha inträngt i Afrika från norr eller kanske

riktigare från nordost. Vid tiden för deras invandring voro Afrikas östra delar utsatta för en stark nederbördsminskning och uttorkning, som åstadkom, att skogarna öfver vida sträckor dogo ut och stäpper uppstodo, som lämnade de i frågavarande djuren bete och lämpliga lefnadsvillkor i öfrigt, så att de kunde taga det nya landet i besittning och ökas till otaliga skaror. Slutligen utsträcktes dessa stäppbildningar ända ned mot kontinentens sydspets och utgjorde en bred allfarväg för invasionen. På denna framträngde ditned alltså äfven den hvita noshörningen, som tillhör en djurstam, hvars förfäder en gång lefde på norra halfklotet äfven i Europa. Sedan emellertid stäppfaunan väl hunnit ända ned till Sydafrika, inträdde en förändring i klimatet. Nederbörden ökades åter, på vissa sträckor isynnerhet, så att skog kunde åter växa upp. Stäppområdet sprängdes sönder, och de typiska stäppdjuren fingo sitt område minskadt och deladt.

Den hvita noshörningen hör i viss mån till de för lif på en stäpp mest specialiserade, ty han lefver alldeles uteslutande af gräs. Hans munbildning är tillpassad härtill. Den är bred och tvär, och underläppen har längs sin framkant liksom en hornartad egg, mot hvilken öfverläppen pressar gräset, då djuret betar. Sedan tuggan kommit in i munnen, söndermales den mellan de stora och massiva kindtändernas skarpa och höga emaljåsar. Det behöves också goda verktyg för söndermalandet af det långa tider af året hårda och grofva stäppgräset. Den andra eller vanliga afrikanska noshörningen lefver däremot till stor del af kvistar af buskar o. s. v., och hans öfverläpp är därför ej tvär, utan utdragen i en spets, med hvars tillhjälp han griper födan. Man kan alltså genast på munbildningen afläsa en viss olikhet i de båda arternas lefnadssätt. Den hvita noshörningen har ett mycket stort huvud, i synnerhet är partiet framför ögonen långt. När han betar och äfven när han går långsamt, håller han hufvudet så lågt, att det främre hornets undersida släpar mot gräs o. s. v., så att det får en afnött flat främre yta, hvarpå det lätt kan igenkännas.

Detta sistnämnda förhållande har gjort det sannolikt, såsom, TROUESSART framhåller, att det var denna djurart, som Diodorus Siculus (Cæsars samtida) åsyftade, då han talade om en noshörning från Ethiopien, som blott hade ett horn, som framtill var något plattadt och hårdt som järn (!). Visserligen har den hvita noshörningen i regel två horn, och det bakre är ofta väl utbildadt, men motsatsen kan också äga rum, så att det bakre hornet nästan saknas. Egendomligt nog lära araberna, som drifva handel med noshörningshorn, kalla denna art »Abu Karn» (= egare af ett horn). Det är sålunda antagligt, att den hvita noshörningen är en af de medverkande orsakerna till uppkomsten af fabeln om enhörningen, men den indiska enhornade noshörningen har också bidragit härtill. Slutligen när narhvalständer började komma i marknaden, ombildades fabelns enhörning i heraldiken till en hästliknande varelse med en spiralvriden narhvalstand midt i pannan, och så står han som sköldhållare till engelska riksvapnet.

Den hvita noshörningens horn, särskildt det främre, kan bli mycket stort och långt. Det största, som omtalas i litteraturen uppgifves vara omkring 157 cm. I Riksmuseets gamla samlingar finnes ett, som är 137, och ett, som är omkring 123 cm. Dessa långa horn äro alltid smala och ha tillhört kor. Hanarnes äro gröfre, men ej så långa. I Sudan är rekordlängden för dylika horn enl. LANG 106 cm. Hvad kroppstorleken angår, täflar den hvita noshörningen med den indiska, och de komma närmast elefanterna som de största landtdäggdjur. Höjden öfver den främre puckeln uppgifves hos gamla hanar ha uppgått till 6 fot 6 tum engelskt mått (omkr. 198 cm.) enligt SELOUS.

Ofta frågas hvarför detta djur kallas »hvita» noshörningen, ty hvit är den ju ej. Sannolikt beror väl detta därpå, att den i den trakt, där den först fick namnet, plögade gå m. l. m. täckt av hvitt damm eller torkad gyttja, ty den tager synnerligen gärna gyttjebad. VAUGHAN KIRBY säger, att hudens egentliga färg är tämligen ljusst musgrå, men han tillägger, att, när solstrålarne falla snedt på den, förefaller den nästan hvit, och

detsamma skulle också gälla i månsken. Den nyss citerade förf. säger liksom alla, som skrivit om den hvita noshörningens lif i Sydafrika, att han är trög och flegmatisk och i allmänhet alldeles fredlig. En stor del af dagen sofver han eller slöar åtminstone. Fram på eftermiddagen börjar han beta och vandrar då helst mot vinden. Strax före solnedgången plägar han dricka och äter sedan igen. På morgnarne slutar han vanligen beta omkring 9, då siestan tager sin början. Då kan han stå orörlig någon timme, blott viftande med öronen. Slutligen lägger han sig, ibland under ett träd eller vid en buske, men stundom midt i solskenet. Han hvilar vanligen med nosen mot vinden, men när flera äro i sällskap ligga de strålförmigt med hufvudena utåt. Synen är ytterst svag. På 100 meters håll kan han ej se något tydligt och på halfva det afståndet knappt annat än rörliga föremål, under det att ett orörligt föremål kan undgå hans iakttagelse på 25—30 m. En jägare kan alltså från läsidan lätt nog närma sig honom. Luktsinnet är däremot skarpt. Enligt VAUGHAN KIRBY kan han känna lukten af en människa på en half engelsk mil. Hörseln är äfven god, så att en kameraknäpp oroar honom på 25 m. afstånd. Liksom elefanten reagerar han synnerligen skarpt mot ett ljud, som härrör från något metalliskt föremål, t. ex. om något slår emot bösspipan. Dessa iakttagelser äro nyligen gjorda i Zululandet sedan den hvita noshörningen lärt sig frukta människan. Fordom var han nog ej så lättskrämd. Blir han rädd, sätter han svansen i vädret och börjar med en galopp, som dock efter något hundratal meter bytes i traf.

Den nordliga hvita noshörningens lefnadssätt har nyligen studerats af den stora expeditionen från American Museum, New York, som under flera år arbetat med zoologisk forskning inom vissa delar af belgiska Kongo och äfven i Uele-distriktet. Dess ledare Mr. HERBERT LANG har lämnat intressanta meddelanden härom. De hvita noshörningarne synas vara ännu mera skygga där. Det hände dock stundom, att de gingo till anfall särskildt om de voro sårade, men ej ens då alltid. LANG omtalar ett tillfälle, då en sårad och skrämd noshörningshane rusade fram

så blindt, att han fastnade mellan tvenne träd, hvarigenom LANG räddades ur en fatal situation. Regeln är dock att, så snart de få en aning om en människas farliga grannskap, de rusa iväg med förvånansvärd snabbhet utan att hindras af buskar eller snår, allt trampas ned eller vräkes åt sidan. Men galoppen öfvergår snart i traf och slutligen gå de slött fram på sina gamla stigar igen. I Sudan finnes den hvita noshörningen ännu så talrikt, att han kan uppträda i små sällskap. Mr. LANG såg t. ex. en gång sex tillsammans. Han bekräftar föregående iakttagelser om denna noshörnings sinnen och påpekar bl. a., att ögonen ha sådant läge, att de endast kunna vara djuret till någon nytta på helt kort afstånd, då det betar. Med synens hjälp torde den hvita noshörningen delvis sortera sin föda och undvika allt annat än gräs. Men smaken hjälper också till, och Mr. LANG fann, att den alltid spottade ut örter, som den tillfälligtvis fått in i munnen tillsammans med gräset. Så ensidig är den i sina näringsvanor, hvilket äfven spillningens utseende ådagalägger. Märkligt nog börjar noshörningsungen att äta gräs redan vid sex veckors ålder enligt LANGS iakttagelser, men de följa modern länge, och man kan t. o. m. få se ungdomar i tre olika åldrar i hennes sällskap. Detta tyder på att fortplantningsförhållandena i Sudan äro relativt gynnsamma för denna djurart och bättre än i Sydafrika.

Liksom andra tjockhudingar och äfven större antiloper följas de hvita noshörningarna af de rödnäbbade kostararne (*Buphagus*), som plocka af dem fästingar och äfven varna dem för fiender. Af dessa senare äro naturligtvis människorna de farligaste, men det händer äfven att lejon eller leoparder taga ungar. LANG fann t. ex. en noshörningskalf, som tvenne leoparder dödat och till största delen förtärt, hvarvid äfven hyenor efteråt hjälpt till.

Negrerna döda den hvita noshörningen med spjut för köttets skull, ehuru, som LANG säger, mage och tarmar upptaga det mesta af kolossen på grund af att hans föda utgöres af groft näringsfattigt gräs, hvaraf han måste förtära väldiga

massor för att lifnära sig. Resten af skrofvat består mest af grofva ben och senor (det stora antalet rebben har redan omtalats), och det är märkligt få stora muskler. Huden användes till piskor och andra föremål, men hornet är det värdefullaste. T. o. m. små spånor användas som »medicin», men sedan urminnes tid ha föremål tillverkade af noshörningshorn stått högt i pris. Hos antikens folk hade en bägare gjord af noshörningshorn ofantligt värde, emedan man trodde, att, om en giftdryck hölls däri, den skulle till följd af bägarens inneboende »kraft» börja skumma, och sålunda dess farlighet rödjäs. Än i dag drifva grekiska, arabiska och hinduiska handlande ifrigt affärer med noshörningshorn, och detta torde utgöra den största faran för den hvita noshörningens utrotande. Den lefver på sådana trakter, att den ej går i vägen för någon odling, och jakten från de hvitas sida torde vara reglerad numera, men nog måste tillses, att ej på smygvägar girighet i förening med vidskepelse skall få göra slut på dessa märkliga urvärldsdjur.
